

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№1/2024, 173-184

ИСКУССТВО

УДК: 781.7

DOI: [10.52754/16948610_2024_1_16](https://doi.org/10.52754/16948610_2024_1_16)

ЖОЛБОЛДУ АЛИБАЕВ – НУКУРА ЭЛДИК МАДАНИЯТТЫН УЛАНТУУЧУСУ

ЖОЛБОЛДУ АЛИБАЕВ – ПРОДОЛЖАТЕЛЬ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ

ZHOLBOLDU ALIBAEV – CONTINUER OF FOLK CULTURE

Иметов Букарбай

Иметов Букарбай

Imetov Bukarbay

профессор, Ош мамлекеттик университети
профессор, Ошский государственный университет
Professor, Osh State University

Дамилова Нурийла Ашырбаевна

Дамилова Нурийла Ашырбаевна

Damilova Nuriyla Ashirbaevna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети
преподаватель, Ошский государственный университет
Lecturer, Osh State University

ndamilova@oshsu.kg

ORCID: 0000-0001-6017-860X

Ормонова Гүлгак

Ормонова Гүлгак

Ormonova Gulgaka

магистр, Ош мамлекеттик университети
магистр, Ошский государственный университет
Master, Osh State University

ormonovagulgaka@gmail.com

ЖОЛБОЛДУ АЛИБАЕВ – НУКУРА ЭЛДИК МАДАНИЯТТЫН УЛАНТУУЧУСУ

Аннотация

Макалада кыргыз улуттук маданиятынын, анын ичинде кыргыз салттуу музыкасынын өнүгүүсүнө чоң салым кошкон таланттуу искусство адамдарынын бири, чыгармаларды жаратууда өздүгү бар кыргыз маданиятынын көрүнүктүү өкүлү Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгы талдоого алынат. Анын билим берүүдөгү орду, чыгармачылыгынын калыптануу этаптары, өзгөчөлүгү жөнүндө сөз болот. Ал кыргыз маданиятынын көрүнүктүү өкүлү гана эмес, кылымдардан бери келе жаткан нукура элдик маданияттын улантуучусу экендиги туурасында иликтөөлөрдүн негизинде тыянактар айтылат. Ал обончу, элдик стилдеги музыканы, дастандарды жаратуучу жана аларды элдик аспаптын коштоосунда аткарып келе жаткан өнөр адамы катары кыргыз элинин маданий мурасын сактоо жана өнүктүрүүгө зор салым кошуп келгендиги белгиленет. Ошондой эле көп кырдуу таланттуу маданият тармагынын өкүлү жана жаш муунга билим, тарбия берүүдөгү педагогдук ишмердиги, аткаруучулук жөндөмү, чыгармачылыгы жөнүндө илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү учур талабы экендиги белгиленет.

Ачкыч сөздөр: салттуу музыка, лирика, элдик маданияттын улантуучусу, көп кырдуу талант, обончу-аткаруучу, дастан.

ЖОЛБОЛДУ АЛИБАЕВ – ПРОДОЛЖАТЕЛЬ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ

ZHOLBOLDU ALIBAEV – CONTINUER OF FOLK CULTURE

Аннотация

В данной статье анализируется творчество Ж.Алибаева – одного из талантливых деятелей искусства, внёсших большой вклад в развитие кыргызской традиционной музыки, и видного представителя кыргызской культуры, имеющего свой стиль в создании произведений. Кроме того, в статье говорится о роли, которую он сыграл в развитии системы образования, а также об этапах его творчества. Отмечается, что он является представителем и продолжателем аутентичной народной культуры, складывавшейся на протяжении веков. В статье подчёркивается вклад, который он внёс в сохранение и развитие культурного наследия кыргызского народа как мелодист, создатель народной музыки и дастанов, исполняя их в сопровождении народных инструментов. Ко всему прочему, в статье отмечается, что проведение научных исследований педагогической деятельности и многогранного творческого мастерства Ж.Алибаева является задачей современного искусствоведения – это имеет большое значение в обучении и воспитании подрастающего поколения.

Abstract

This article analyzes the work of Z. Alibaev - one of the talented artists who made a great contribution to the development of Kyrgyz traditional music, and a prominent representative of Kyrgyz culture, who has his own style in creating works. The article also states that he made a great contribution to the preservation and development of the cultural heritage of the Kyrgyz people as a composer, creator of folk music and dastans, performing them accompanied by folk instruments. It is noted that he is a representative of a multifaceted talented cultural field and a continuer of authentic folk culture, formed over the centuries. In addition, the article notes that scientific research into the pedagogical and performing skills of Z. Alibayev is a requirement of modern art history - it is of great importance in the education and upbringing of the younger generation.

Ключевые слова: традиционная музыка, лирика, продолжатель народной культуры, многогранный талант, композитор-исполнитель, лирическая поэзия.

Keywords: traditional music, successor of folk culture, versatile talent, composer-performer, lyric poetry.

Киришүү

Ар бир доордо коомдогу ар тараптуу тармактардын өнүгүүсүнө салым кошуп, кийинки муунга үлгү болорлук эмгек жасаган уникалдуу инсандар болот. Кыргыз искусствосунда, анын ичинде кыргыздын салттуу музыкасын улантуучу, аны андан ары өнүктүрүүчү катары өз доорунун маданиятынын өнүгүүсүнө зор салым кошкон, бул тармакта шакирттерди тарбиялап, өзүнүн жараткан чыгармалары, жасаган эмгеги менен бир топ таланттуу өнөр адамдары маданият тарыхында из калтырган. Ошондой таланттуу искусство адамдарынын бири, чыгармачылыкта өздүгү бар кыргыз маданиятынын көрүнүктүү өкүлү – Жолболду Алибаев. Анын чыгармаларын анализдеп, улуттук салттуу музыканын өнүгүүсүнө жана андан ары улануусуна кошкон салымын жана анын талантын жогору баалаган окумуштуу Б.Иметов айткандай, Ж.Алибаев “кыргыз маданиятынын көрүнүктүү өкүлү гана эмес, кылымдардан бери келе жаткан нукура элдик маданияттын улантуучусу” экендигин билебиз (Алибаев, 2007, 310-б).

Нукура элдик маданиятты улантуучу – бул термин адатта өз элинин салтын, үрп-адатын, тилин, музыкасын жана маданий мурасынын башка аспектилерин, анын элементтерин активдүү сактаган, өткөрүп берүүчү жана өнүктүрүүчү адамга, адамдардын тобуна, же жамаатка карата колдонулат. Элдик маданияттын улантуучулары ар кандай топтор жана адамдар болушу мүмкүн. Элибиздин каада-салтын, үрп-адатын, искусствосун, маданиятын активдүү сактап, өнүктүрүп, кийинки муундарга өткөрүп берип келе жаткан ар кандай адамдар жана уюмдар кыргыздын элдик маданиятынын улантуучулары боло алат. Бул өңүттөн караганда, обончулар жана элдик музыканы аткаруучулар, кыргыздын элдик усталары жана кол өнөрчүлөрү, фольклорчулар жана этнографтар, салттуу маданиятты жайылтуучу маданий борборлор, иш-чараларды, лекцияларды жана көргөзмөлөрдү уюштурган топтор кыргыздын элдик маданиятын коомчулукка жайылтууга жардам берет жана сактоого көмөктөшөт (Алишерова, 2021; Джумабаев ж-а Баякова, 2023; Асанова ж-а Ырысова, 2020; Дастанбек кызы ж-а Мурзакметов, 2023).

Мисалы, обончулар жана элдик музыканы, дастандарды аткаруучулар, кыргыздын салттуу аспаптарында чыгармаларды аткарып, элдик чыгармалар стилинде обондорду жаратып, аткарып келе жаткан өнөр адамдары маданий мурастарды сактоодо чоң роль ойношот. Алар кыргыз элинин маданий мурасын сактоо жана өнүктүрүү үчүн биргелешип, анын өнүгүшүнө жана коомдо жашоосун улантуусуна көмөктөшөт. Элдик музыка стилинде ыр жазган обончуларды салттуу маданияттын улантуучулары катары кароого болот. Алар адатта элдик обондордун, ыргактардын жана тексттердин таасиринде салттуу маданияттын нукуралыгын жана духун чагылдырган музыкалык чыгармаларды жаратат. Андай өнөр адамдары элдик музыкалык салттарды сактап гана тим болбостон, аларды заманбап музыкалык формаларга, угуучулардын табитине ылайыкташтыруу менен андан ары өнүктүрөт. Алар фольклордук музыканын элементтерин заманбап жанрлар менен айкалыштыра алат, жаңы нерсени жаратат, ошол эле учурда салттуу өзөк менен байланышты сактап кала алат. Мындай обончулар жана алардын чыгармачылыгы элдик маданиятты сактоодо жана жайылтууда, аны муундан-муунга өткөрүп берүүдө жана кеңири маданий контекстте жайылтууда чоң роль ойнойт. Ошондой маданият өкүлдөрүнүн катарына биз чыгармачылыгын иликтөөнү максат кылган элдик музыканы, элдик дастандарды аткаруучу жана жаратуучу, обончу, комузчу, көп кырдуу талант жана үйрөтүүчү-педагог Ж.Алибаевди

кошобуз. Ал өз өмүрүн кыргыздын элдик маданиятын өнүктүрүүгө арнап, элдин рухий байлыгын калыптандырууда эбегейсиз эмгектерди жасады.

Ж.Алибаевдин элдик ырчылардын чыгармаларына обон жаратып, аткарып чыгуусу, элдик дастандарга кайрылуусу, бир топ дастандарды жаратуусу, аны комузда аткаруусу, салттуу музыка стилиндеги эч кимге окшобогон элдик маданияттын нукуралыгын жана духун чагылдырган обондорду жаратуусу, аны элге жайылтуусу, өнүктүрүүсү залкардын кылымдардан келе жаткан нукура кыргыз элдик маданиятынын өкүлү гана эмес, анын улантуучусу, муундарга өткөрүп берүүчүсү экендигин айгинелеп турат.

Жолболду Алибаевдин өмүр жолу, чыгармачылыгы, анын калыптануу, өнүгүү этаптары, өзгөчөлүгү, чыгармачылык индивидуалдуулугу туурасында К. Абдышевдин “Кылым инсандары”, Б. Алагушовдун “Кыргыз музыкасы. Энциклопедия” эмгектериндеги учкай маалыматтарды, Ж.Алибаевдин “Дастан” жыйнагынын баш сөзүндө жазылган Б. Иметовдун жана А.Урбаевдин баяндамаларын эске албаганда, башка илимий иликтөөлөр жүргүзүлө элек.

Макаланын актуалдуулугу кыргыз искусствосунун чоң бутагы болгон акындык, ырчылык өнөргө, кыргыз салттуу музыкасына, кыргыз адабиятына, билим берүүсүнө чоң салым кошкон инсан, ОшМУнун чыгармачыл-агартуучусу Ж.Алибаевдин өмүр жолу, чыгармачылыгы, анын калыптануусу, өзгөчөлүгү жөнүндөгү илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн учурдагы музыка адистерин даярдоодо зарылдыгы менен түшүндүрүлөт.

Изилдөөнүн ыкмалары, каражаттары жана материалдары. Макалабызда эмпирикалык (интервью алуу, анкета алуу, байкоо жүргүзүү, катышып байкоо жүргүзүү)изилдөө ыкмаларын колдонуу менен, архивден (мамлекеттик, регионалдык, кол жазмалар фонду) маалыматтарды топтоо аркылуу изилдөөлөрүбүздү жүргүздүк.

60-70-жылдары Рыспай Абдыкадыров, Калыйбек Тагаев, Үсөн Сыдыков, Аксуубай Атабаев, Мукан Рыскулбеков сыяктуу обончулардын бир тобу белгилүү болсо, андан кийинки Токон Эшпаев, Түгөлбай Казаков, Асанкалый Керимбаев сыяктуу обончулардын тобунун көч башын бир нече чыгармалардын автору обончу, аткаруучу, дастанчы, акын, ырчы Жолболду Алибаев баштаган.

Ж.Алибаев тексттерине шай келип, угумдуулугу, музыкалык ыргактарынын тактыгы менен өзгөчөлөнүп турган "Караматкан", "Дилбарай", "Тоолук кыз", "Тууган жерге", "Энеме" сыяктуу обондуу ырларын жаратты. Анын кыргыз радиосунун алтын фондусунда жазылган кырк сааттан ашуун убакытты камтыган ырлары менен обондору, 200дөн ашуун обондору чыгармачыл чөйрөдө жогору бааланган, келечеги кенен чыгармалардан экендигин белгилейбиз."Чолпонум" дастанын комуздун коштоосунда аткарып чыгып, обончулардын арасында өзгөчө бурулуш жасады. Жеңижоктун "Балам жок" деген ырын өзүнүн обону менен ырдаганда, элдик аткаруучулук өнөрдүн күйөрмандары Жолболдунун аткаруучулук жөндөмүн, талантын өзгөчө баалаган, ошондон тааныла баштаган. Барпы, Калыгул, Арстанбек, Молдо Нияз, Нурмолдо, Жеңижоктун ырларына обон жаратып, “экинчи өмүр” берди, өзгөчө үнү менен угуучулардын аудиториясына ээ болду. "Чолпонум"(1997), “Балдар ырлары”(2018), “Дастан”(2007) аттуу обондуу ыр, дастандар жана "Гүлазык” аттуу поэзиялык жыйнактарын жарык көрдү(Алагушов, 2007, 164-б.).

Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгынын калыптануу, өнүгүү өзгөчөлүктөрүн окуп үйрөнүүдө окумуштуу К.Исаков белгилегендей, үч этапка бөлүп кароо максатка ылайыктуу

болот. Биринчи мезгил, алгачкы ырларын жазып, ал ырлар мезгилдүү басма сөздөргө жарыяланып, аккардеонду үйрөнүп, акын жана обончу болууну каалап, Жолон Мамытовдун, Мамат Оморовдун, Рыспай Абдыкадыровдун ошол кездеги күчтүү толкунуна катуу таасирленип, поэзияга, музыкага, обонго болгон күчтүү кызыгуусунун жаралган мезгили. Ошол инсандар менен түздөн-түз жеке жолугушуулары, алардын кеп-кеңештери, багыттары, күндөлүк турмуштагы адамдык байланыштары, мамилелери анын адабият, искусствого терең кызыгуусуна алып келген. Рыспайдын ырларын дал өзүндөй чебер аткаруусу, эл арасында "экинчи Рыспай" деген наамга ээ болуусу жаңы бийиктиктерге чыгуусуна себеп болгон. Бул жөнүндө обончу өзү да "экөөнүн тембри да, үнү да окшош" экендиги жөнүндө, "чыгармачылыкта жетишпей калган нерсени Рыспайдын ырларын кайра-кайра ырдоодон эргүү жаралары" туурасында эскерет, Рыспай Абдыкадыров анын обон жаратуудагы устаты болгондугун белгилейт. Кийинчерээк өз тагдырындагы татаал окуялар жаш таланттын өзүнүн обондорун жаратуусуна жол ачкан. Жашоого болгон көз карашы, чыгармачылык даремети анын эч кимге окшобогон чыгармаларын жаратуусуна негиз болгон.

Ал ырларды аткарып, кыргыз маданият чөйрөсүндө таанылып, угармандарын тапкан мезгилин чыгармачылыгынын экинчи этабынын башталышы катары караса болот. Өзүнүн стилин калыптандырып, жаңы кайрыктарды таап, совет бийлиги мезгилинде нечендеген обондорду жаратып, кыргыздын музыкалык өнөрүн байыткан, өзүнүн күйөрмандарын жана угармандарын тапкан. Жолболду Алибаев обончу, чебер аткаруучу катары обон сүйүүчүлөрдүн кызыгуусун арттырган. Бул мезгилдерди камтыган алгачкы элүүдөн ашык обондуу ырлары жана "Чолпонум" чыгармасы ноталары менен 1997-жылы жарык көргөн "Чолпонум" жыйнагында орун алды.

Ал эми чыгармачылыгынын үчүнчү этабы чыгармачылыгы калыптанып, өнүгүүнүн жогорку деңгээлине жеткен мезгили. Бул учурга өлкөнүн көз карандысыздыкка ээ болгон жылдарында жаралган чыгармаларын киргизсек болот. Деги эле эгемендүүлүктүн алгачкы жылдары кыргыздын бир дагы акыны же жазуучусу окурманды таң калтырган, чыгарма жаратпаганын, искусство андан бетер бечел абалда болуп, советтик доордогудай киночулар, сүрөтчүлөр, композитор-обончулар жаны бийиктикке көтөрүлө албай, мурдагы жетишкен ийгиликтеринин туткунунда калышканын, жетимиш жыл саясаттын таасиринде унутулуп бараткан улуттук руханий мурастарыбызды кайрадан элибизге кайтарып берүүдө Жолболду Алибаевдин эмгеги жогору экендигин маданият таануучулар белгилеп келишет. Залкар ырчылар Женижок, Арстанбек, Калыгул, Барпы, Ниязалы, Молдо Кылыч, Молдо Нияз сыяктуу ырчылык өнөрдүн ээлеринин чыгармаларына экинчи өмүр берип, эл арасына жайылтууда Жолболду Алибаевдин эмгеги жогору болду. Алардын ырларынын тексттерин таап, ар бирине ылайык обондорду жаратып, комуздун коштоосунда аткарып, чыгармаларга, жаңы мазмун бергендигин, чыгармачылыгы жаңы өңүткө бурулгандыгын белгилеп кетүү керек. Ал аккордеондо обондорун жаратып, таланттуу обончу катары калыптангандан кийин, комуз чертип, дастанчы, акындык өнөрлөргө ыктап, обон жарата баштаган. Ал буга чейинки кыргыздын акындык, ырчылык, маданиятына салым кошкон таланттуу акындар менен дастанчылардын чыгармаларын иликтеп чыгып, аны үйрөнүп, түрү, стили, багыты боюнча аларга жакын болгон өзүнүн чыгармаларын жаратууга жетишкен (Абдышев, 2003, 170-б.)

Анын обончу-аткаруучу катары калыптануусунда түштүк кыргыздарынын элдик музыкасы, анын ичинде Женижок, Барпы, Нурмолдо, Молдо Нияз Арстанбектердин философиялык ырлары негиз болгондугун айтпай кетүүгө болбойт. Акындын кол жазмаларын

карап олтуруп, жогорудагы акындардын бизге жеткен ырларынын ар бир сөзүн, кайрыктарын(обондорун) ар бир нотасын иликтеп улам кайталап, талыкпастан эмгек жумшагандыгын байкоо кыйынчылык жаратпайт. Албетте, "Чолпонум" дастанына, "Көксулуу", "Балам жок" сыяктуу Женижоктун сөзүнө жазылган, Барпынын "Өзгөчөм", "Болсочу", "Карай көз", "Буракжан", "Ноодайым", "Турбайбы", "Кош алма" ж.б. аттуу ырларына интонациялык жактан айырмаланган, лирикага ширелишкен ошол замандын духундагы обонду жаратуу үчүн өзгөчө талант, эмгек керек. Жогорудагы акындардын чыгармаларын жана элдик салттуу музыканы өздөштүрүп, чыгармачылыгына негиз кылып, талыкпай эмгектенүүнүн натыйжасында Жолболду Алибаев өзгөчө чыгармаларды жаратуу менен эрте эле өзүнүн чыгармачылыктагы өздүгүн тапты. Ал – өзүнүн чыгармачылык стилине ээ болгон талант, ошондой эле ал салттуу музыкага, акындар чыгармачылыгына жуурулушкан чыгармаларды жаратуу менен, чыныгы нукура кыргыз маданиятынын улантуучусу, өнүктүрүүчүсү катары өзүн көрсөтө алды Мунун баарын Ж.Алибаевдин чыгармачылык өзгөчөлүгү катары белгилесек болот.

Ырчылардын ырларынын текстине жаңы обон, жаңы добуш, жаңы кайрыктарды жаратты, комузга салды. Угармандар жаңы чыгармаларды күтүп жатты. Автор ар түрдүү тематикадагы: сүйүү, арман, акыл- насаат, насыят, диний, ыйман, адеп-ахлак, ата журт темасындагы ырларды жаратты. Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгында Барпы, Женижоктун чыгармаларынын таасири жогору болду. Калыгул, Арстанбектердин ырларына жаңыча өңүт берди. Алардын чыгармаларын чеберчилик менен аткарып, элге жеткирди. Акындардын чыгармачыл мектебине аралашуусу, ырчы катары калыптануусунда мааниси чоң болду. Натыйжада, кыргыз сүйүү ырларынын шедевринде айланган "Чолпонум" жаралды. Бул кыргыздын сүйүү ырларын синтездеген кайталангыс дастан болуп калды. "Чолпонумду" жаратууда Барпынын "Мөлмөлүм" ырынын таасири чоң болгон. Муну автор өзү мындай комментарийлейт: "Чолпонумду" бир жыл жазгам. Негизи ал ырды "Мөлмөлүмдүн" таасиринде жараткам" URL: <https://www.super.kg/article/show/59667>(Дата обращения: 24.01.24).

Кыргыз тарыхында канча залкар талант ырга салган акылгөй кыздардын ар биринин кайталангыс портретин тартып, алардын ар бириндеги өзгөчөлүктү бириктирип келип "Чолпонумга" айлантты. Кыргыз залкарларынын ашыктык ырларындагы, дастандарындагы ырдалып бүтпөс сүйүү идеясын бардыгын кошуп, бир "Чолпонумга" батыра алды. Башкача айтканда, "Чолпонум" – махабат символу. Азыр Жолболду Алибаевдин "Чолпонум" чыгармасынын угарманы көп экенинен чыгарманы жогору баалаганын байкоого болот. Мындай шедеврди жаратууга ар бир чыгармачыл адамдын күчү жете бербейт. Обон жаратуу чеберчилигинин чыныгы дарамети байкалат.

Жолболду Алибаев тээ совет бийлигинин жылдары эле обончу-аткаруучу катары калың элге таанылып, аты мыктылардын катарында айтылып жүргөн. Бирок, анда ал жалпылап айтканда, миндин бири болчу. Ага чыныгы атак-даңк Кыргызстандын эгемендүүлүгүнүн жылдарында, жогоруда белгиленгендей, комузга өзгөчө басым жасап, элдик-фольклордук жанрда эмгектене баштагандан кийин келди. Алгачкы чоң ийгилик ага сөзүн да өзү жазып, таң каларлык мукамдуу обон чыгарган «Чолпонум» аттуу лирикалык дастанын ырдап чыккандан кийин келгенин белгиледик. Бул ыр эл арасына тез тарап, чыныгыатактуулукту алып келди.. 90-жылдардын баш жагында кыргыздын музыкалык искусствосундагы эң чон ачылышын жасады. Совет бийлигинин жылдары эле китептери чыгып классик болуп калган Барпынын,

бир китеби жаныдан жарык көрүп, бирок элге кенири тарай элек Женижоктун, айтылуу төкмө Корголдун, буга чейин эч ким билбеген Нурмолдонун казалдарын изилдеп, аларга обон жарата баштады. Мына ушул үч классиктин ырларына түштүк кыргыздарга гана мүнөздүү болгон мотивдерде обон чыгарып, өзү комуз менен аткарып чыкканда бүткүл маданий коомчулук жогору баалады. Ошол жылдары Женижоктун «Балам жок», «Көксулуу», «Балалык», «Кырк парыз», Нурмолдонун «Өлүм тууралуу ыр», «Күйгөн ыр», Барпынын «Өзгөчөм», «Болсочу», «Мырзайым», «Карай көз», «Жалгыз кызым Умсунум», «Жар жыгылса суу бөгөйт», «Кош алма», «Пайгамбарлар жана саабалар», «Кулмурза менен Аксаткын» жана башка казалдары сахналардан, телевидение жана радиодон жаңырып, маданият изилдөөчүлөрү ал чыгармаларды кыргыздын музыкалык искусствосундагы жаңылык деп аташты. Барпынын 30дай ырына, Женижоктун 10дон ашык, Молдо Нияз, Нурмолдонун ырларына обон жаратып, Тоголок Молдонун “Үрпүкан” дастанын ырдап чыккан. Жолболду Алибаевдин мындай эмгектери Маданият министрлиги жана Өкмөт тарабынан татыктуу бааланып, ага 1993-жылы Кыргыз Республикасынын эмгек синирген артисти наамы берилген.

Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгынын өзөгүн түзгөн, аны нукура кыргыз маданиятынын улантуучусу катары айгинелеп турган дагы бир өзгөчөлүк – элдик дастандарга кайрылуусу жана өз дастандарын жаратып, ырга салып, чебер аткаруу жөндөмүнүн жогорулугу. 2007-жылы «Дастан” аттуу чыгармалар жыйнагы басылып чыкты. Анда 10 дон ашуун дастандары, термелер, казалдар, санаттар, улуттун улуу адамдарына арноо ырлары, обондуу ырлары нотасы менен басылып чыкты. “Дастан” жыйнагы Ж.Алибаевдин “даректүү” чыгармачылык өмүр жолун ырга салган акындын өзүнүн ыр саптары менен башталат:

Даректүү жашап мен чыктым,
Дабандуу жаштын белине.
Дастанга жеткен ырларым,
Дайындуу болсун элиме. (Алибаев, 2007, 310-б).

«Дастан» китеби «Дастандар, санаттар, термелер», «Арноо ырлары», «Казалдар», «Обондуу ырлар» аттуу бөлүмдөрдөн турат. Биринчи бөлүмдө эгемендүүлүк жылдары жазылган чыгармалары орун алды. Жыйнакка көлөмдүү дастандары, арноо ырлары, санаттары, казалдары, обондуу ырлары ноталары менен кошо – жалпы 150гө жакын чыгармалары киргизилген.

Комуз, кыл кыяк музыкасындагы эң байыркы жанрлардын бири – дастандар. Дастандар – тарыхта болуп өткөн окуялардын оозеки, же жазуу түрүндөгү баяны. Алар негизинен жеке кишинин эмес, жалпы улуттун орток аң-сезиминен жаралган чыгармалар. Дастандар калктын акыл жана билим менен башкарыла элек, жазуусу жок алгачкы учурларда адамдардын кыйын турмушун, сүйүнүчүн, улуу көчтөрдү, урунттуу окуяларды, же болбосо өлүм менен өмүрдүн ортосунда калган кыйчалыш учурлар жөнүндөгү баяндардын обонго салынышы деп мүнөздөөгө болот. Ал эми ошол дастандарды аткарган кишини кыргыздар дастанчы деп коюшкан. Көбүнчө дастандар комуздун коштоосунда ыр менен жорго сөздү аралаштырып же жалаң эле ыр түрүндө айтылган. Айрымдар өздөрү чыгарып, төгүп айтса, көбү жаттап алып аткарып берген. Дастанчылар эл арасында чоң сыйга ээ болгон. Булардын чыгармачылыгы азыр да өнүгүүдө. (Илим жана маданият көпүрөлөрү. Түрк тектүү калктардын орток дастандары URL: <https://www.trt.net.tr/kyrgyz/makala-zhana-sieriep-saluular/2014/11/16/ilim-zhana-madaniyat-kopurooloru-38-192019> (Дата обращения:10.01.24)

Дал ошол кыргыз музыкасындагы салтты улай, Ж.Алибаев бул жанрга кайрылып, элдик дастандарды мыкты аткарып, жана бир топ мыкты дастандарды жаратып, аткарып, жогорку баага татыганын белгилей кетүү керек. Жолболду Алибаев, элдик дастандарды чебер аткаруу менен өзү да ондогон дастандарды жазды. Өзгөчө кыргыздын өткөн тарыхындагы жана жаны тарыхындагы чыгаан, мекенчил инсандардын өрнөктүү өмүр жолун ырга салды, дастандарды жаратты. Кыргыз залкарларынын чыгармаларын аткарып, даңазалап, алардын философиялык ой-жүгүртүүсүн анализдеп, алардын чыгармачыл мектебинен өтүп, такшалып, тажрыйбасын арттырып, өзү да элдин “залкар” деген баасына татыктуу болуп чыга келди. Алардын ичинен «Кайран эл» дастаны өзүнүн тематикасы, масштабдуулугу жана көркөмдүк каражаттары, музыкалуу кайрыктары менен өзгөчөлөнүп турат. Анда автор кыргыз элинин Манас доорунан азыркы күнгө чейинки тарыхына кайрылып, обонго салат. Дастанчы улуттун түпкүлүктүүлүгүн, эркиндикти жана биримдикти баарынан бийик коёрун, элден чыккан акылман аталар жана энелер жан дүйнөнүн тазалыгын, адептүүлүктү, чынчылдыкты, адилеттүүлүктү туу тутуп, элди ошол асыл нарктарга үндөп, жаштарды ошол сапаттар менен тарбиялап келгендиги, азыркы замандаштарыбыздын жашоо философиясы, кулк-мүнөзү, кызыкчылыктары, адептик нормалары жөнүндө баяндайт. Мындай идеяга дастандын уккулуктуу музыкалык кайрыктары да шайкеш келип, обончу-аткаруучунун элдик-фольклордук, классикалык стилдин негизинде калыптанган обон жаратуудагы өздүк өзгөчөлүгүн ачыктап турат.

Европа мамлекеттерине мүнөздүү болгон рынок экономикасына Кыргызстандын өтүшү, европалык цивилизацияга баш-оту менен кирип кеткен шаардыктар, интеллигенттер жана жаштарыбыз жөнүндө, элге акыл-эс үйрөтө турган аксакалдар асыл нарктардан ажырап бараткандыгы жөнүндө эле эмес, эң аянычтуусу, трагедиялуусу элдин кулк-мүнөзү түп-тамырынан бери өзгөрүп, адамгерчилик, мейман-достук, колкабыштык сыяктуу асыл сапаттардан айрылып, улутубузга мүнөздүү болбогон жүзү каралыкка берилип кеткен улутташтарыбыз, алардын пейилдеринин, нарк-насилдин бузулушу жөнүндө ырдайт. Бул дастанды салттуу элдик фольклордук мотивде жаралган жагымдуу обон коштойт, төмөндөгү чакырык менен аяктайт:

Бабак Манас экенин,
Билип жүргүн кыргызым.
Ар-намысты туу тутуп,
Аскар зоодой занкайып,
Бийик жүргүн кыргызым.

«Кайран эл» дастаны эл турмушун ар тараптан камтыйт. Андан кийинки «Карыларга», «Жаштарга», «Чондорго», «Өмүр дастаны» ошонун уландысы сыяктанат, бирок, ар бир тема кеңейтилип, философиялык терең ойлор айтылып, обонго салынып, коомдун койгөйү, жашоонун ар түрдүү маселелери чагылдырылат.

Бул дастандары өткөндүн атактуу казалчылары Кет Бука, Арстанбек, Калыгулдардын чыгармалары менен үндөшүп турат. Жолболду Алибаев – акындык менен обончулукту бирдей алып жүргөн өнөр адамы, элдик маданиятта өткөн менен кийинки муунду байланыштыруучу кызмат аткаргандыгын белгилей кетүү керек. Өткөндөн, акындар, ырчылар чыгармачылыгынан, элдик музыкадан, элдик дастандардан алган таасиринен эч кимге окшобогон чыгармаларды жаратып, чыгармачылыкта өз стилин тапкан уникалдуу талантка ээ

болгон. Анын чыгармачылыктагы негизги өзгөчөлүгү – аларга чыныгы таасирленип, бирок кайра өз жолун таап, андан суурулуп чыгып кеткендиги, ошондой эле анын дагы бир касиети – чыгармачылыктагы чындыгы. Түгөлбай Казаков айткандай, “махабатты ырдаса, сезим-дарегин жашырбай, жылаңачтап ырдаганы” URL: <https://www.super.kg/article/show/59667>(Дата обращения: 24.01.24). Анын чыгармачылыгындагы фольклордук салттык музыканын, элдик ырчылыктын таасиринен жаралган мындай жеке өзгөчөлүктөр – анын өзүнө гана тиешелүү болгон уникалдуу табылга.

Ж.Алибаевдин чыгармачылык жолунда элдик фольклордогу салтты улай обондуу арноо ырларынын да арбын жараткандыгын белгилей кетүү максатка ылайыктуу. Мамлекетибиз эгемендүүлүккө ээ болгондон бери эл башына түшкөн оор күндөр, жетекчиликтин кетирген кемчиликтери, чыгармачыл чөйрөнүн өкүлү катары анын тынчын кетирип, ушундай өңүттөгү чыгармалардын жаралышын шарттаган. “Кайран эл”, “Бекмамат” дастаны, “Рыспайга кат”, “Апсамат” дастаны, “Улуу инсан”(И.Раззаковго арналат) ж.б. көптөгөн дастандары, ырлары жаралган. Мамлекет эгемендүүлүк алгандан бери коомдогу оош-кыйыш окуяларды, адамдардын ички дүйнөсүндөгү өзгөрүүлөргө маани берип, аларды сындап, кемчилигин ашкерелеп ырдаган.

Талант канчалык кайталангыс болсо, анын мүнөзү, пейли да башкаларга окшобойт, кайталангыс болот...Эгер алар да биздей ойлонуп, биздей жашаса, стандартка түшүп калса, анда талант болуудан калат (Абдыкаарова, 2017, 7-б).

Жогоруда окумуштуу К. Исаков белгилегендей, Ж.Алибаев кайталангыс, өзгөчө ой жүгүртүүгө, өзгөчө дүйнө таанымга, өзгөчө чыгармачыл өздүккө ээ болгон, чыгармачыл инсандардын талантынын дареметин баалоодо айтылып жүргөн элдик “залкар” баасына татыктуу болгон, кыргыз элдик маданиятынын өнүгүүсүндө өзгөчө орду бар жаркын инсан десек болот.

Белгилүү акындардын көпчүлүгү өзүнүн туулуп өскөн жери, айылы жөнүндө ырдашып, обон жаратышканы салттуу көрүнүш. Жолболду Алибаев да бул темага кайрылып, “Туулган жерге”, “Тууган жер, тууган элиме”, “Туулган жерди сагынуу”, “Ала-Тоо – алтын мекеним” жана башка мекен темасындагы обондуу ырларды жаратты. Анын бул темадагы чыгармалары башкаларга окшобогон өзгөчөлүк менен жаралганын изилдөөчү оңой эле байкайт. Өз айылын, анын жаратылышын, адамдарын, алардын кулк-мүнөздөрүн Жолболдудай эч ким ырдаган эмес. Чыныгы реалдуулуктун картинасын сүрөттөйт. Албетте, музыкалык чыгарманын элге жеткиликтүү болушунда ошол аткаруучунун музыкалык көркөм туюмунун деңгээли, аткаруучулук чеберчилиги, сезгичтиги, интеллектинин кенендиги, үндүн жагымдуулугу, бийиктиги, тембринин угумдуулугу негизги орунду ээлейт. Ж.Алибаев табигый өзгөчө уккулуктуу үнгө ээ. Анын кубаттуу, жагымдуу үнүндө кандайдыр анча-мынча адам байкабаган өтө уккулуктуу тембр бар. Анын элдик баа жеткис байлыктары, салттуу музыканы өнүктүрүүгө кошкон зор эмгектери бизге, бизден кийинки келечек муундарына мурас катары белек. Ж.Алибаев көпчүлүк маданият иликтөөчүлөрдүн пикири боюнча эгемендүүлүк мезгилиндеги кыргыз салттуу музыкасынын өнүгүүсүнө көп кырдуу таланттуу инсан катары, тактап айтканда, акындык, ырчылык, обончулук, обончу-аткаруучулук өнөрү менен чоң салым кошкон маданият өкүлү катары тааныла алды.

Салттуу музыка – белгилүү бир улуттук маданиятка же аймакка таандык болгон элдик музыка. Ал, адатта, бир муундан экинчи муунга оозеки түрдө өтүп, белгилүү бир жамааттын

тарыхын, үрп-адатын жана баалуулуктарын чагылдырат. Салттуу музыка ар түрдүү маданияттарда жана өлкөлөрдө ар түрдүү болуп, көбүнчө, уникалдуу аспаптарды, обондорду, ритмдерди жана баяндоо ыкмаларын камтыйт. Салттуу музыка маданий мурастарды сактоодо маанилүү ролду ойнойт. Анын аныктыгы жана жергиликтүү коомчулук менен байланышы, улуттун басып өткөн жолу, тарыхы менен ажырагыс байланышта болгондугу үчүн жогорку баага татыктуу.

Кыргызстандагы көрүнүктүү искусство адистеринин пикири боюнча Жолболду Алибаев элдик кайрык менен жуурулушкан нечендеген кайталангыс чыгармаларды жараткан кыргыз салттуу музыкасынын улантуучусу катары бааланат. Анын бул табылгасы элдик фольклордук чыгармаларды изилдеп, аларды кайрадан иштеп чыгып, бир тобуна өзү обон чыгарып, комуздун коштоосунда элге жагымдуу үнү менен аткарышынан улам жаралды. Жолболду Алибаев мукам үнү, өзүнө гана тиешелүү өзгөчөлүк менен кайталангыс кайрыктарды жараткан обончулугу, аткаруучулук бийик чеберчилиги менен чыныгы элдик артистке айланды. Угуучулары, күйөрмандары көбөйдү. Музыка таануучулар мындай популярдуулукка XX кылымдагы кыргыз искусство өкүлдөрүнөн Атай Огонбаев, Муса Баетов, Мыскал Өмүрканова, Шахра Талипова, Саламат Садыкова сыяктуу саналуу гана таланттардын арасында Ж.Алибаев да ээ боло алганын белгилешет. Ушул өңүттөн алып караганда, Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгы улуу өнөрпоздордун көркөм дөөлөт чөйрөсүндө өзүнчө бөлүнүп турган уникалдуу көрүнүш болду.

Ж.Алибаевдин кайсы гана чыгармасын укпасын, угуучу анын берейин деген ою өтө тыкан, ашыкча керексиз кайрыктардан, жадатма кайталанмалардан алыс экендигин байкайт. Обончу, аткаруучу, акын, дастанчы Жолболду Алибаевдин бүтүндөй чыгармасы элдин руханий маданиятына ширелишкен, улуттун бүтүндөй турпатына, ой дүйнөсүнө жуурулушкан. Чыгармаларынын баалуулугу элдин нукура ыр маданиятын өнүктүрүп, жаңы бир тепкичке көтөргөндүгүндө. Анын чыгармаларын ар тараптуу изилдөө, үйрөнүү иштери али алдыда. Биздин бул макалабыз Жолболду Алибаевдин эмгек жолу, чыгармачылыгы туурасындагы алгачкы илимий иликтөөлөрдөн болду.

Жолболду Алибаевдин чыгармачылыгында жашоонун бүтпөс темасына айланган сулуулук, жаштык, аялзат, ашыктык, достук, эне, балдар темаларына арналган обондуу ырлары да өзгөчө мааниге ээ. Аларга сынчынын көзү менен карап, музыка изилдөөчү катары баа берүү – келечектин иши. Аларды жаратуудагы Ж.Алибаевдин чыгармачыл даремети, өзгөчөлүгү, чеберчилиги жөнүндө өзүнчө иликтөөлөрүбүздө сөз кылабыз.

Корутунду. Жыйынтыктап айтканда. Ж. Алибаев коомдун, адамзат жашоосунун түрдүү багытына арналган ар кандай идея-тематикага бай чыгармаларын жана аларга обондорду, дастандарды жаратуу, аны комузда аткаруу жана болочок муундарга үйрөтүү менен кыргыз маданиятына зор салым кошту. Ал фольклордук музыканын, ырчылык өнөрдүн элементтерин заманбап жанрлар менен айкалыштырып, жаңы нерсени жарата алгандыгы, ошол эле учурда салттуу өзөк менен байланышты сактап кайталангыс чыгармаларды жараткандыгы ага нукура элдик маданияттын улантуучусу катары баа берүүгө негиз болот. Анын элдик музыкалык стилдеги обондорду, дастандарды жаратып, элдик аспапта аткаруусу, муундарга үйрөтүүсү, элге жайылтуусу талантынын уникалдуулугу катары бааланып, элдик маданиятты сактоодо жана жайылтууда, аны муундан-муунга өткөрүп берүүдө жана кеңири маданий контекстте жайылтууда чоң роль ойногондугун белгилөөгө арзыйт.

Жолболду Алибаев – сейрек жаралуучу көп кырдуу, ар тараптуу таланттуу инсандардын бири. Ал обон жаратуучу, улуттук салттуу музыканы улантуучу, дастанчы, ырчы, обончу-аткаруучу катары кыргыз маданиятына, көркөм чыгармаларды жаратуучу катары кыргыз адабиятынын поэзия жанрына салым кошту, жаштарга билим, тарбия берүүчү педагог катары кыргыз билим берүүсүнө чоң эмгек жасады. Ж.Алибаевдин чыгармачылыгын, акындык чеберчилигин, анын чыгармачылыгынын кайталангыс өзгөчөлүгүн, маданият, адабиятка кошкон салымын, салттуу музыканы улантуучу катары чеберчилик өзгөчөлүгүн, педагогдук чеберчилигин ар тараптуу илимий багытта изилдөө – учур талабы. Аларга сынчынын көзү менен карап, музыка изилдөөчү катары баа берүү, поэзиясынын көркөмдүк, идеялык-тематикалык өзгөчөлүгүн иликтөө, тагыраак айтканда, чыгармачылыгын ар тараптуу изилдөө келечектин иши экендигин дагы бир жолу белгилемекчибиз. Анын чыгармачылыгы жөнүндөгү илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн кийинки муун үчүн тарбиялык, билим берүүчүлүк мааниси жогору болот деген корутундуларыбызды билдиребиз.

Колдонулган адабияттар

1. Абдулхамидова Б. Ажыматова З. Акматалиев А.(Ред)(2004). Кыргыз адабияты энциклопедиялык окуу куралы. Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору.
2. Абдышев К.(2003). Кылым инсандары. Бишкек.
3. Алагушов Б.(2007). Кыргыз музыкасы. Энциклопедия.Бишкек:Бийиктик.
4. Алибаев Ж.(2007). Дастан. Ырлар жана обондор. Ош: ДекАРТ.
5. Алибаев Ж.(2018). Балдар ырлары. Бишкек: Улуу тоолор.
6. Алибаев Ж.(1997). Чолпонум. Обондуу ырлар. Бишкек: Кант.
7. Абдыкарова Б.(2017).Ашык кылган адам жөнүндө баян. Эскерме-баян. Ош.
8. Алишерова Э.Ө. (2021). Кыргыз фольклорундагы эмгек ырларын элдик педагогикалык негизде окутуу // *Вестник Ошского государственного университета*, Vol. 2, No. 4, сс. 688-693. DOI: 10.52754/16947452_2021_2_4_688. EDN: BQMBFS.
9. Асанова Н.А. Мыкты жетекчи жана кылымдын өчпөс жылдызы - Айткүл Кайымова / Н.А. Асанова, Н.А. Ырысова // *Alatoo Academic Studies*. – Бишкек, 2020. – №1. – С. 122-128.
10. Дастанбек кызы К., & Мурзакметов А. (2023). Кыргыз макал-лакаптарында педагогикалык ойлордун берилиши. *Вестник Ошского государственного университета. Филология*, 1(1), 30-37. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1\(1\)_4](https://doi.org/10.52754/16948874_2023_1(1)_4)
11. Джумабаев Б., & Баякова А. (2023). Рождение кыргызского музыкального фольклора. *Вестник Ошского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, 2(2), 62-68. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2\(2\)_10](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2(2)_10)
12. Жолболду Алибаев, https://ky.wikipedia.org/wiki/Жолболду_Алибаев (Дата обращения: 09.01.24).
13. Илим жана маданият көпүрөлөрү - Түрк тектүү калктардын орток дастандары [URL:https://www.trt.net.tr/kyrgyz/makala-zhana-sieriep-saluular/2014/11/16/ilim-zhana-madaniyat-kopuroloru-38-192019](https://www.trt.net.tr/kyrgyz/makala-zhana-sieriep-saluular/2014/11/16/ilim-zhana-madaniyat-kopuroloru-38-192019) (Дата обращения: 10.01.24).
14. Жолболду Алибаев. URL: <https://www.super.kg/article/show/59667>(Дата обращения: 24.01.24).

